

AZ ERDÉLYI SZÁSZOK ÖNMAGUKRÓL

JOGOSULT ÉS HELYTÁLLÓ PANASZ, hogy kisebbségeink — a napilapok frázisain túl — nem ismertük sem a múltban, sem pedig a jelenben. Életük és vágyaik mai napig nagy ismeretlent jelentenek számunkra s így hagyjuk magunkat a múlt tanulságainak ellenére is egy üres, laikus demagógia szólamai által tovaragadtatni. Kisebbségeink nyelve, irodalma, társadalmi, politikai és gazdasági élete számunkra „terra incognita“-t képez s így nem lehet csodálkozni azon, ha néha elképzelt veszélyek leküzdésére nagyobb erőt fordítunk, mint valóságos és ténylegesen érvényesülő hátrányok megszüntetésére.

Eme mutatkozó hiányokért kisebbségi szakirodalmunk felelős legkevésbé. Úgy a román, mint az észak- és délszláv kérdéseknek kiváló magyar szakértői és művelői vannak és ha eme problémakörök politikai vonatkozásaival sincs tisztában olvasóközönségünk, úgy ezt egyedül saját mulasztásának és közönyének kell betudnia. De a politikai szakirodalom határait meghaladólag Önkénytelenül felvetődik az a kérdés: vajjon egy nép helyes megismeréséhez hogy juthatunk közelebb? Vajjon mi ad biztosabb kulcsot ehhez, a szak- vagy szépirodalom? Ugyanis egy nép ereje, fejlődése, politikai és gazdasági erőállománya vagy ennek tüzetes ismerete még nem ad pontos és megbízható képet annak lelkiségéről, titkos vágyairól és törekvéseiről, esetleg ellenséges vagy baráti érzelmeiről. A statisztikai számsorok ha sokat is mondanak, mégsem beszélnek el mindent. Intim, egyéni vallomásokra, tehát szépirokra van szükség, hogy egy nép igazi arcát, jellemét, karakterét megismerjük, hogy biztos ítéletet tudjunk mondani annak reánk nézve veszélyes vagy veszélytelen voltáról, hogy megnyerésük vagy ártalmatlanná tételük által módunkban legyen a helyes politikai utat megválasztani. Hiszen a politika nem más, mint alkalmazott tömeglélektan. És ezt mennyivel könnyebb és helyesebb azokra a kijelentésekre, vallomásokra és gondolatokra felépíteni, melyeket a gyakorlati szempontokon kívül élő, de egy nép ideáljaival a gyakorlati embernél magát sokkal jobban azonosító szépíró tesz meg vagy ír le a felelősségrevonás sokkal tágabb határai között, mint az a publicista vagy politikus, aki kénytelen minden szavának vagy cselekedetének gyakorlati eredményeivel számolni s így azoknak élet vagy eredeti jelentőségét tompítani vagy egyenesen megmászítani. Ezért nem nélkülözheti ma már a politikai szakember sem a szépirodalmi műveltséget s ha például az Egyesült Államok demokráciáját meg akarja ismerni elméletben és gyakorlatban egyaránt, úgy

James Bryce kiváló politikai munkáit kénytelen kiegészíteni Theodor Dreiser vagy Lewis Sinclair regényeivel.

Hazai kisebbségeink életét híven visszatükröztető szépirodalmi könyv eddig még nem igen akadt kezünkbe s most, hogy egy ilyen mégis előttünk fekszik, kötelességünk, hogy az abban található s ránk nézve számos új szempontot adó „adatkomplexumot“ tárgyilagos vizsgálat alá vegyük s érzelmi elfogultságoktól mentesen mondjunk kritikát az abban kifejezésre juttatott megállapítások felett. Ez a feladat pedig annál érdekesebbnek és annál hálásabbnak mutatkozik, mert vele legöntudatosabb és legelzárkózottabb volt nemzetiségünk, az erdélyi szászok életébe nyerünk megbízható bepillantást, azoknak az erdélyi szászoknak az életébe, akiket a hazai sváb kérdéssel kapcsolatban a Magyar Szemle júniusi számában Bethlen István gróf jellemzett olyan érdekesen, rámutatva ama különbségre is, mely a hazai németiség többi törzsét a „szász közösségtől“ elválasztja.

Adolf Meschendörfer, a progresszív irányt képviselő „Klingsor“ c. szász folyóirat köré csoportosult írók szellemi vezére „Die Stadt im Osten“ címmel kétkötetes regényben megírta a szászok háború előtti és utáni életét.¹ A regény két rivális élet eseményeinek keretében beszámol a szász nép politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális és vallási életének minden jelentősebb problémájáról és mozzanatáról, ítéletet mond a közelmúlt és jelen történeti eseményeiről, a szász nép jelenlegi magatartásáról és várható jövőjéről. Az író sokszor líraian szép lokálpatriotizmusa ellenére saját népében is meglátja annak erényei mellett hibáit is és sohasem mulasztja el az alkalmat, hogy ítéletei megformulálásánál ennek konzekvenciáit le ne vonja. Nemcsak politikai érdekességénél fogva hat ez a könyv, de mint szépirodalmi alkotás is figyelmet érdemel s az erdélyi kisebbségi irodalom jelentős nyereségeként kell elkönyvelnünk. Érthető tehát, hogy nem sokkal nagyszabeni megjelenése után Münchenből is kiadásra került s a berlini „Deutscher Sprachverein“ az 1932-ik évben megírt legjobb német munkának minősítette s ezért e célra alapított ezer márkás jutalomdíjával ki-tüntette.

Az esztétikai méltatás azonban nem lehet feladatunk. Adolf Meschendörfer regénye minket csupán három szempontból érdekel. Hogy élnek a szászok több évszázados szeparatizmusukban? Miképp vélekednek rólunk magyarokról, illetőleg a köztünk fennálló viszonyról? És ennek folytán kedvező történelmi fordulat esetén mily nemzetiségi politikát kellene Velük szemben folytatni, hogy tömegeiket meg tudjuk nyerni a magyar állameszme szolgálatának.

Ami a három felvetett kérdés közül az elsőt illeti, joggal hihetjük, hogy akkor jellemezzük legjobban a szászok életét, ha megállapítjuk róluk, hogy tipikusan kisebbségi életet élnek. Az évszázados elkülönülés egységessé kovácsolta a szászokat vallási és politikai tekintetben egyaránt, a városi élet öntudatos lokálpatriotizmust és törzsi öntudatot fejlesztett bennük, amelyet csak megerősített és fejlesztett

¹ Megjelent a „Deutsche Buchgilde in Rumänien“ c. kiadványsorozat első köteteként 1932-ben.

a magyar királyok és erdélyi fejedelmek által adott sok helyi kiváltság és közjogi kedvezmény.

„Boldog az, — írja Meschendörfer — aki őseit dicsérheti. Büszke vagyok arra, hogy erdélyi szász vagyok, egyike a kétszázharminczemnek. Európa legparányibb népe vagyunk s legbátrabban küzdöttünk a magunk életéért.“ Leírja a szászok őshazából való kiválását, egy részüknek felsőmagyarországi, más részüknek erdélyi letelepedését s ezzel kapcsolatban az erdélyi szászok törzsi tarkaságát. „Így különböztek — folytatja — egymástól az ősök, amikor ide betelepedtek, vérük és tehetségük szerint; a magyar királyoktól pedig szép szabadságot és privilégiumokat kaptak és maguknak grófot választottak, aki mindnyájunkat erős kézzel fogott össze... És amikor Erdély önálló fejedelemség lett, a szász olyan fontos tagja (volt) az országnak, hogy a magyarokkal együtt hozta a törvényt, választotta a fejedelmet és a maga Királyföldjén független úr módjára parancsolt.“

A szász egység végső megszilárdulását azonban a reformáció eredményezte. A szászok egységesen az evangélikus hitre tértek és kiépítették máig is fennálló kiváló iskolai és egyházi adminisztrációjukat. A vallás és nemzetiség öntudata összekapcsolódott s még erősebbé fűzte az eddig is szoros törzsi szálakat. „A legnagyobb szász ünnep — írja szerzőnk — a reformátor tiszteletére tartott Honterus-ünnep az iskolaév végén... Ez a felséges nap seregszemléje az egész szász népnek, mely ősi alakjában gyülekezik össze erre a pompát méltóságos komolysággal egyesítő királyi színjátékra.“ Kivonul ilyenkor az egész szászság, iskolák, céhek, egyesületek, világi és egyházi előjárók s az ünnepi szónok az ifjúság után a felnőttek felé fordul: „A Honterus-ünnep: vallomás! Aki itt áll a sorokban, az magát a nagy családhoz tartozónak vallja, melyet reformátorunk alapított és amelyben mindnyájan, akiket a sors egymáshoz kovácsolt, vakon alá kell rendeljük magunkat a közösségi gondolatnak, s amelyben mindenki tudja, hogy mi csupán mindnyájan együtt állhatunk meg vagy esünk el! — Ki ajándékozott meg minket ezzel a makacs életakarással, ki kovácsolt minket a közösségnek ebbe a varázsgyűrűjébe? Az a férfi, akinek ünnepét ma üljük meg: áldott legyen emléked: Johannes Honterus!“

A vallási és nemzetiségi gondolatnak szoros összefűződése eredményezi azt, hogy a szász ember — bármilyen legyen is világnézete — hite iránt nem közömbös és attól képtelen elszakadni. A templom nemcsak kegyhely, de történelmi és nemzeti erődítmény is, mely gondosan őrzi a szász nép tradícióit és történelmi öntudatát. Érdekesen világítja meg ezen körülményt a könyv egy fejezete, mikor szerző konfirmációs ifjúkori élményeiről számol be: „... a (brassói) fekete templom igézete alól kivonni senki sem tudta magát. Ha lenéztünk az oszloperdőbe, a szenátorok és presbiterek, a papok, tanítók és céhek padjaira, ha fej mellett fej egyformán merev tartásban figyelt, éreztük akkor, hogy ez az utolsó menedéke minden száznak, legyen az hívő vagy hitetlen, hogy itt ez egy nép gyülekezete. Atheizmusunk röviddel a konfirmáció előtt érte el a maga tetőfokát és mind harciasabban nyilatkozott meg a vallásórakon, de senkinek eszébe sem

jutott, hogy kételkedését ezzel a hatalmas népházzal hozza összefüggésbe. Az nem egy vallás temploma volt, de a szászok temploma volt.“ A szász nép egységérzetét és lokálpatriotizmusát a fenti körülményeken kívül fokozta még kiváló szövetkezeti szervezetük, a szász öntudatot erősítő történetírói munkásságuk — főleg a két püspök Teutsch, atya és fiú révén — és ama körülmény is, hogy Magyarország révén részét képezték ők is a Habsburg-birodalomnak. Éz a kapcsolat eredményezte azt, hogy anyanépeikkel — különösen a német- » római császárság megszűnte előtt — zavartalanul érintkezettek s így nemzeti öntudatukat és különállásukat megőrizhették. Magyartól és romántól különváltan a szász nép csak saját fejlődésére gondolt, ennek érdekében magát úgy szellemben, érzésben, mint intézményekben a másik két erdélyi néptől szeparálta s legfőbb hivatásának a szász közösség erős és megtámadhatatlan kiépítését tartotta. Az eredmény nem is maradt el. A szászág „szent egoizmusa“ e kis népet az anyagi és szellemi jólét magas fokára emelte és a kisebbségi szervezkedés mintanépévé tette. Ezért büszke szerzőnk édesapja szász voltára és ezért szól öntudatos büszkeséggel fiához: „Egy dologban minden német néptörzs felett elsőséggben vagyunk: mi vagyunk az egyetlenek, akik német mivoltukat mindig és feltétlenül minden pártviszály fölé helyeztük. Ezért szép dolog az élet ebben az országban.“

A szászok ereje privilégiumaikban rejtett. Minden külön állásukat veszélyeztető intézkedést súlyos sérelemnek tartottak s szerzőnk szavaiból kitetszőleg hanyatlásuk (?) időpontját attól az időtől számítják, mikor a törvényhatósági területek szabályozását kimondó 1876. évi XXIII. t.-c. meghozatott s ezzel a Királyföld területi kiváltsága megszűnt. A szász városok kizárólagos német jellege ezzel több helyen elhalványodott s idegen bevándorlás vette kezdetét. „A tornyokat soha senki sem foglalta el, — írja Meschendörfer — de a nyitott kapukon keresztül magyarok, románok, görögök, örmények, zsidók és cigányok költöztek be. Éjjel-nappal nagy volt a jövésménés, a városkapuk igen szűkek lettek és el kellett tűnniük... Sikertült nekik. Beékelődtek minden szász községbe... És most a békeség idején az állam teljesen meg akarja hódítani a szász városokat és évről-évre ontja hivatalnokseregét és poroszlóit a kemény falvakba. Az első jelszó volt: aki életét meg akarja tartani, az gazdaságilag védelmezze meg magát. És mi bankokat és takarékpénztárakat alapítottunk... De az állam erősebb volt. Szaporábban tudott alapítani. Minden rongyos faluba odatojta a maga kakuktojásait... A második jelszó lett: csak a magasabbrendű kultúra menthet meg minket! És mi 300 iskolát tartottunk fenn európai nívón, mi: 230.000 szász, a legkisebb népiskolától kezdve a tudós akadémiáig... De az állam tíz esztendő alatt ezer új iskolát alapított a mi földünkön, azok kitárták kapuikat és emelkedéssel, dicsőséggel és magas hivatalokkal csalogatnak minket. Csak német nevedet kell elcserélned. Az állam az erősebbik, ti telepések! Titeket csak trágyázásra tud felhasználni és nemsokára azt mondja: Itt az ideje, hogy eltűnjetek. Csalódnifog-e? Egykor ennek a városnak (Brassónak) a suszterei hadat izentek a császárnak — és ekkor csupán a főuraságról volt szó. De ha egyszer

a mi németiségünkéről lesz szó, vagyis mindenünkről, akkor felkel az egész nép és csak erőszakkal fogják kitépni fogaink közül a mi köveinket.“

A szász elégedetlenség eleinte csak itt-ott jelentkezett, azonban később öntudatos propaganda folytán erőre kapott és a „zöld-szász“ mozgalomban robbant ki. A királyi kegy hívó szóra sem fordult a szászok felé. „A német császár — mondja a regény egyik szereplője — a budai királyi palotában tartott pohárköszöntőjében kiszolgáltatott minket; a mi asszonyaink mint kellemetlen koldusok hiába kopogtattak a bezárt kapun Bécsben“. Saját erejükhez fordultak. A „zöld“ mozgalom fellendült s úgy egyházi, mint társadalmi és politikai vonatkozásban gyors hódítást tett. Azonban akció reakciót szül és a magyar „kormány a községnev törvénnyel és a népiskolai törvénnyel válaszol... Magyarország kisebbségi népei megdöbbenek s mintha óriás ágyút sütöttek volna el mellettük: elkábultak... A túlzó nemzeti politika Szent István birodalmának minden foltját, minden várost és falut, minden hegyet és folyót és erdőt magyarul akart elnevezni, bár az országot nem csupán magyarok lakják... Talán az volt a cél, hogy már unokáink felejsék el, hogy szász városainkat németek építették, ők szántották a hegyoldalakat és gondozták az erdőket. Talán hogy az idegen ne vegye észre, hogy ebben az országban magyarok mellett németek, szászok, szerbek, tótok, ruthének is élnek régi idők óta.“

„A magyar kormány energikus politikája azonban háttérbe szorította a zöld irányzatot és a békés realpolitikát űző fekete frakció. nyomult újra előtérbe. Ennek kettős haszna is volt: egyrészt helyreállt a szász egység, másrészt a higgadt önértéklés alapján a magyar kormány is engedett szigorából és a lefolyt ‚Sachsentag‘ békehangelata nyomán elrendelte, hogy az új magyarosítási törvényt olyan szelíden és méltóságosan hajtsák végre, hogy az emberek kellemesen csatlódva újra fellelékeztek. Hirtelen újra megeredtek az állami támogatás régen bedugult forrásai gazdaságunk, egyházunk és iskoláink számára, újra szilárd talajt éreztünk a lábunk alatt és bizalmat. Végre is jogállamban éltünk és ha a nadrágszíjat szorosabbra is kellett húznunk, mégis most már évekre berendezkedhettünk.“

„Nyugalmas idők következtek“ ezután, amit végül is a háború és az összeomlás szakítottak meg. Az átvonuló német csapatok erősítik a szászság öntudatát s büszkeséggel telnek el, hogy „Mackensen, a halálfejes huszár a presbiteri padban ül és a gyülekezettel együtt énekel az egyházkerület evangélikus énekeskönyvből“. A Monarchia küzdelméből is kivesszük részüket, 38 ezer szász küzd a hazáért s „a régi dicsőséges k. u. k. utolsó vezérkari főnök szebeni szász: Arz von Straussenburg“. De jön az összeomlás és Erdély anektálása. Meschen-dörfer anélkül, hogy egy szóval is megemlékeznék a szászok elszietett, tehát a magyarsággal szemben illojális medgyesi határozatáról, az impériumváltozást így írja le: „1918 december i-én Gyulafehérvárt százezer román paraszt árasztja el, örömkönyveket sírva jelentik ki a csatlakozásukat az anyaországhoz és ünnepeylesen kötelezik magukat, hogy szász és magyar testvéreiknek mindazokat a jogokat biztosítják, melyekért ők századok óta hiába epekedtek. Néhány év múlva minden el van felejtve. A szász és magyar tisztviselők, jogászok, tech-

nikusok és orvosok minden fontosabb hivatalból eltűntek, egyházak és iskolák elvesztették évszázados jogaikat, az „agrárreform” szásztól, magyartól elveszi a kulturális intézmények fenntartásához szükséges eszközöket. Ezrével bukkannak fel Erdélyben kalandorok és rohamnak reá kiéhezetten az elkábult országra. A világhatalmak azonban, a győzelmes nagyok, nyalogatják háborús sebeiket és emésztik zsákmányukat. Jókedvük van, mert sikerült kitalálniuk a világtörté. nelem legfényesebb viccét: a népek önrendelkezési jogát... Lássatok — fakad ki a szerző — ti bölcs biztonságban élő népei Európának: mellünkig elmerülve állunk itt a rohanó folyamban, mely szigetünkről le akar sodorni minket... Véresre szagztatott lábakkal éles, hegyes sziklákon állunk és megfáradtunk. Kezünkkel kell kapaszkodnunk, mert némelyikünk megcsúszott már és szédül. Állunk, mint megrokkant fal és kimeredt szemekkel nézzük azokat, akik elsüllyednek, mert leszakadtak a láncról... Halljátok ti, Európa népiei, ti gögös polgárai az Egyesült Államoknak: az erdélyi szászt, a legutolsót is már szájaig lepte el a víz! Ti, akik népjogokért tusakodtok, halljátok: mi csupán élni akarunk és ezen a földön, ezen a mi vérünkkel trágyázott földön dolgozni és németnek maradni.. (De) mind vadabul tombol az ár a szász sziget körül. Szökőár zuhog a városon és a falukon keresztül, gátak szakadnak el és fokozódnak meg hirtelen szükségből. Falaink leomlottak. Elveszték büszke privilégiumaink, elveszték szabadságaink! Mind kevesebb szász bölcső ring, mind kisebb lesz a számunk. Vegyesházasságok és renegátok, akiket az Úristen az ítélet napján még agyon fog ütni. A városokban eltűnt a régi viselet, pusztul a szász beszéd. Idegen szokások és idegen erkölcsök hódítanak, az európai henger mindent egyformára hengerel... A kötelekek tágulnak, nincs többé tekintély. Sivár lelkű izgatók egyik esküvel vállalt jogot a másik után tipornak el, fűmek ki, magyaráznak másként, tagadnak, vagy semmisítenék meg. Az épületben mindenütt mély hasadások, porlik, gurul, omlik minden. Az ősrégi egyházi és iskolai autonómia bilincsbe verve, összekötözve, megfojtva. Csak a küzdelem maradt nekünk.“

MESCHENDORFER MŰVÉBŐL kiszakított bő idézetekkel próbáltunk féleletet adni a cikkünk elején feltett két kérdésre: miképp éltek a közelmúltban a szászok és miképp vélekednek rólunk magyarokról, illetőleg a köztünk egykor fennállt politikai viszonyról. Meschendorfer, mint láttuk, feji öntudatában nem nagy szimpátiával emlékezik meg a magyar nemzeti politika célkitűzéseiről, azonban azt is el kell ismernünk, hogy ellenszenv a magyarságra mint népre nem terjed ki. Mikor ez a politika nem érvényesült, mikor a szász közösség parciális jogai a közhatalom részéről, az akkori állami felfogás folytán, nem voltak vitássá téve — az Árpádok és erdélyi fejedelmek alatt —, Meschendorfer sem késlekedik az elismeréssel és fenntartás nélkül hajlandó elismerni a magyarság lovagiasságát.

Ha tehát a magyar és szász ellentét eredeti okaira rá akarunk mutatni, úgy el kell ismernünk, hogy a két nép érdekazonosságon alapuló egységfrontját a szász kiváltságokat megszüntető rendel-

kezések okozták, amely rendelkezések azonban természetesen következtek a parlamentáris nemzetállam fogalmából, mely nem ismer többé el középkori privilégiumokat, s amely rendelkezéseket nemcsak mi, hanem minden XIX. századi nemzet végrehajtott a maga portáján, így épp a Németbirodalom is. „Mi — írja szerzőnk — barátságban élünk a magyarokkal, jó tulajdonságaik kiviláglanak és egyetlen ember sem kételkedik abban: a magyar ember kellemesen élénk, örökre sustorgó tűzijáték, mint előkelő francia nagybátyja; nem olyan okos és nem olyan művelt, de becsületesebb, kevésbé kiélt, naivabb és egészen gyerekes, ha fixa ideáját tapogatják: a piros-fehér-zöld glóbuszt. És ebben megint ikertestvéréhez hasonlít, arisztokratikus atyafiához, aki egész Európát kék-fehér-vörösre akamá bemázolni.“

A magyarosítást politika célkitűzéseit messze túlhaladta a román impérium erőszakossága, amely immár gazdasági téren is érvényesült és a szászokat fokozottabb védelemre szorította. Szerzőnk ennek az impériumváltásnak leírásakor azonban önkénytelen igazságot szolgáltat a magyar politikának, amikor egy véletlen elszólásában beismeri, hogy akkor „végre is jogállamban“ éltek; s másodízben pedig akkor, mikor Gyulafehérvár után fájjalja, hogy: „az ősrégi egyházi és iskolai autonómia meg lett fojtva“ s „elvesztek a büszke privilégiumok és szabadságjogok“. Ha a magyarosítási politika csakugyan olyan erőszakos eszközökkel tört volna maga elé tűzött céljai felé, mint ahogy ezt az időben a szászok is állították, úgy ezek a kiváltságok és előnyök már a magyar impérium alatt megszűntek volna s a románoknak már nem állott volna módjukban ezeket „mégegyszer“ tönkretenni.

A szászok azonban a román kisebbségi fronton is hűek maradtak reálpolitikai, „fekete“ célkitűzéseikhez. Ezt részint akaratuk elérése érdekében, hogy saját kisebbségi életüket mintaszerűen megszervezzék és kiépítsék, részint úgy, hogy igyekeznek a többségi néppel szemben minden súrlódási területet eltüntetni. A szász egység a bekövetkezett történelmi események után e vonatkozásban azonban már nem mutat egyszínű képet s a szász életben ma több irányú orientációt lehet felfedezni, anélkül azonban, hogy ez még a gyakorlati életben jelentősebb megnyilvánulásra tenne szert. A nézetek azonban formák és próbálnak kiutat találni a mai kétségbejuttató kisebbségi helyzetből.

A szászok egyik csoportja kívánatosnak tartja a románokkal való együttműködést a többi, különösen a magyar kisebbség rovására. Ez a felfogás Rudolf Brandsch hatása alatt különbséget igyekszik tenni Románia szempontjából „veszélyes“ és „veszélytelen“ kisebbségek között, előbbi alatt a magyarokat, utóbbi alatt természetesen a németeket értve. Együttműködést sürget a román pártokkal, hogy e különbségtétel konjunktúráját gyakorlati téren is érvényesíteni tudja s ez irányt éppen ezért szellemileg is előkészíti a történelmi s politikai irodalom irányzatos új termékeivel.¹

A másik irány már bizalmatlanabb a román politika ígéreteivel szemben s a szászok védelmét is úgy látja leginkább biztosítottnak, ha a többi kisebbségi néppel közös védelmi frontba tömörülnek.

¹L. Pukánszky Béla: Új orientáció az erdélyi szász történetírásban. Magyar Szemle 192S június.

Éppen ezért e felfogás sürgeti a magyarsággal való együttműködést politikai tekintetben és helyesli a „kisebbségi választási blokk“ fenn tartását, mely már egyízben — az 1927-es választásokon — előnyösnek bizonyult a németseg számára.

A harmadik irány távol aktuális reálpolitikai célkitűzésektől „transzilvanista“^f álláspontot foglal el s az erdélyi probléma kielégítő megoldását az önálló államiság kialakításában vagy a teljes területi és kulturális autonómia megadásában látja. Irodalmi tekintetben ezt az irányt képviseli — az Erdélyi Helikonhoz hasonlóan — a szász „Klingsor“ c. folyóirat is, melyhez maga Meschendörfer is tartozik. E csoport felfogását legpregnansabban Otto Folberth fejtette ki 1929-ben, a brassói Helikon-estély alkalmával tartott előadásában: „A német hegemonia idején — mondta — a bécsi abszolútizmus ellen magyarok és románok közösen foglaltak állást. A magyar impérium alatt románok és szászok védekeztek a budapesti szellem ellen. Ma a román uralom alatt szászok és magyarok szenvedő társak a nemzeti elnyomatás szomorú közösségében, ezzel azonban egy évszázados történelmi fejlődés vége felé közeledünk. A nemzeti egyeduralom kormánypálcája immár körben járt az erdélyi népek között. Mindenkiük kezében volt. Ez az egyeduralom Erdély számára sohasem volt nagyon dicsőséges. Ma azonban teljesen kompromittálva, hisztériás örület görcsei között rángatózik. De ezek a retentő történelmi göfc-rángások, a múlt kimondhatatlan szenvedései után, végül is el kell hogy pihenjenek, fel kell hogy oldódjanak az erdélyi eszme tiszta felismerésében. A nagy erdélyi költemény nem maradhat örökre három ilyen egymásra következő strófa variációja. Szükségképpen jönnie kell a három már kialakult strófa után egy negyedik, megváltó történelmi strófának. Ez az utolsó, megváltó strófa össze kell hogy foglalja egyetlen zengő akkordban az előző strófák ellentmondó hangjait. Az erdélyi szintézis, a hármass erdélyi összhang lesz így történelmünk végső értelme és végzetünk katharzisa“.¹

A három vázolt irány bár módszerekben erősen különböznek egymástól, egyben mindannyian megegyeznek, — a mai helyzetet tarthatatlannak ítélik. A szászok lelkisége a bekövetkezett történelmi események folytán tehát három irányban módosult: belátták, hogy törekvéseiket illetőleg a magyar politika lojálisabbnak bizonyult a románál, önző lokálpatriotizmusuk kollektív erdélyiséggé kezd szélesülni és végül ráeszméltek a reálpolitikai együttműködés minden kisebbségi népre egyaránt fontos voltára és jelentőségére.

Eme felismerések dacára sem ringathatjuk azonban magunkat abban az illúzióban, hogy a jövőben biztosan számíthatunk a szász-ság támogatására. Bár Brandsch iránya nagyobb visszhangra nem talált s koncepcióját a szász-ság jelentős része mereven elutasította magától, mégis — míg Nagyrománia fennáll — tartózkodó magatartásukra el lehetünk készülvé. Azonban kedvező történelmi fordulat esetén a szász nép Szent István birodalmának kétségkívül erős támasza lesz, ha egyrészt biztosíthatók lesznek számukra megfelelő korszerű át-

¹ Otto Folberth előadását „Három áttörés“ címen az Erdélyi Helikon 1932 májusi száma is közreadta.

alakítással egykori kiváltságaik vagy azok valamely, modem ellenértéke és ha lehetővé tesszük a szász kultúra intenzív ápolását és fejlesztését.

A szász nép — mint Meschendörfer szavaiból kitetszik — nem ellenséges, csupán közönyös a magyar államiság gondolatával szemben. A magyar kapcsolatot nem végső célnak, hanem csupán eszköznek tekinti és értékét majd aszerint ítéli meg, hogy e kapcsolat speciális törekvéseit mily mértékben lesz képes elősegíteni. Ebben, tudomásul kell vennünk, alig különbözik más volt nemzetiséginktől. Ha a magyar állam a szász népben élő fanatikus lokálpatriotizmus erejét és értékét felismeri és e felismerést egy tágkörű kisebbségi jogkörrel honorálni is tudja, akkor a szász közösség a magyar állam egyik legerősebb támaszává válik, mert kénytelen lesz felismerni, hogy e kapcsolatból való kiválása által csak veszthet jogaiból és több évszázados nemzeti létét teszi végleg problematikusá.

A szász nép eme felismerését nem befolyásolhatja ama körülmény, hogy újabban — a birodalmi események hatása alatt — jelentős hódításra tett szert közöttük a nemzeti szocialista eszme. E gondolat új külpolitikai orientációt nem jelenthet még abban az esetben sem, ha a szászság egyes rétegei ilyen eredményt várnának is e megmozdulástól, hiszen a szász nép elszigetelt fekvésénél fogva tipikusan „sorskisebbség” s így reálpolitikai számítással egyáltalán nem is gondolhatnak arra, hogy bekövetkezhetik egy olyan történelmi fordulat is, mely őket kisebbségi mivoltukból kiemeli. Akár a magyar, akár a román állam fennhatósága alá tartoznak, kénytelenek elismerni e két nép számbeli fölényét s így kisebbségi helyzetük változtathatatlan voltát. Egyedül a három nép szabad és demokratikus szövetségén felépülő önálló Erdély gondolata hozhat a szász népnek jogai tekintetében vagyongyarapodást s innen magyarázható a szász nép — különösen fiatalabb generációjának — lassan terjedő, de mégis feltartóztatlanul előrehaladó és izmosodó transzilvanista állásfoglalása.

Ami pedig a nemzeti szocialista eszme „belpolitikai” vonatkozásait illeti, ez a szász nép között sokkal inkább elnevezésével, mint tartalmával jelent újat, hiszen e gondolat két alapvető dogmája — a nemzeti alapon felépített szociális közösség — a szász nép életében inkább több, mint kevesebb viszonylatban már évszázados megvalósítást nyert. A pártpolitikai elképzeléseken felül álló, mindig az egész közösség egyetemes érdekét néző nemzetpolitika volt a szász nép fejlődésének biztos záloga s így joggal hisszük, hogy a Birodalom új rendszerének eszmei alapjait gyakorlatilag nagy részben éppen a németiség külföldi kisebbségi szigetei vetették meg mintaszerű társadalmi szervezeteikkel és nadonál-kollektív célkitűzéseikkel.

A nemzeti szocialista gondolat térhódítása így nem jelenthet mást, mint a szász nép eddigi politikájának további — s amennyiben ez még elképzelhető — öntudatosabb folytatását. Nincs másról szó, mint a bevált s szinte öntudatlanul követett tradíciók rendszerbe foglalásáról és közös gyűjtőnév, közös elnevezés alatti egyesítéséről. Változást ez az irány, ha egyszer többségre jut a szászságnál, legfeljebb

azáltal hozhat, ha a Németbirodalom politikája is Magyarországgal, illetőleg Romániával szemben lényeges változáson menne át.

MESCHENDÖRFER regénye kiváló kalauz a szász élet és szász lélek rejtelseiben. Szépitgetés nélkül és férfias őszinteséggel mutat rá a köztünk fennálló ellentétekre és politikai szempontból éppen ezért kell munkájának különös jelentőséget tulajdonítanunk. A problémákat sem sikkasztja el, hanem élére állítja, a súrlódási területeket nem takarja el, hanem felfedi. Regényéből megismerjük a szász nép legrejtettebb vágyait, legféltebb gondolatait, tehát jövőben kövendő szász politikánk összes lehetőségeit.

Az Erdélyi Szépmíves Céh jó szolgálatot tett a magyar ügynek, mikor ezt az érdekes és értékes könyvet Kós Károly szép fordításában „Corona“ címmel magyar nyelven is megjelentette. Kisebbségi irodalmunk jövőben sem térhet ki hasonló — de immár szlovák, román és szerb vonatkozású — munkák tolmácsolásának kötelezettsége elől s hisszük, hogy amennyiben eme kötelezettségét lelkiismeretesen fogja teljesíteni, volt nemzetiségeink életének és lelkének pontos megismerése által még módunkban lesz mindazokat a hibákat jóvátennünk, amiket a múltban hanyagság és közöny által — sajnos, mások is, mi is — elkövettünk.

PONGRÁCZ KÁLMÁN